

Treba zamisliti sledeću scenu: nalazim se potpuno sam usred pustinje, nikada nisam video ljudsko biće, čak ne pogadam da je drugi čovek moguć. A onda u mom vidnom polju odjednom se pojavljuje biće, koje ipak nisam ja, isti princip utelovljen u stranom telu, neko identičan, pa ipak drugačiji, i odjednom se osetim istovremeno i čudovišno upotpunjeno i bolno prepolovljen. Pa ipak, sve nadiladava jedinstveno odkrivenje: postao sam neočekivano nadahnut, umnožen u svim svojim mogućnostima, tom svežom, stranom, pa ipak identičnom snagom, koja mi se približava, kao da se ja sam, dolazeći spolja, približavam sebi samome.

Trudim se da shvatim koja bi mogla da bude ključna ideja koje naše iskustvo doživljeno na istoku može da predloži zapadu, kakvim doprinosom moderna poljska književnost može obogatiti zapadnu književnost.

Formulisacu svoju misao na pomalo subjektivan način. Nisam stručan „misilac“, ne krijem da je za mene misao samo pomoćna skela. Hoću samo da kažem koje žice druge realnosti, realnosti istoka, imaju odjeka u meni.

Za komunistu i vernika, revolucija predstavlja trijumf razuma, velike istine, on u njoj ne vidi ništa što bi se u njoj odvajalo od normalne linije ljudskog progresu. Ali za „neznačošću“, kako ga naziva Miloš, revolucija otkriva nešto drugo, ona mu nudi novu savest koju on formuliše ovako: čovek može od čoveka sve da učini.

Ja u ovome vidim ono što gross o m o d o počinje da nas razlikuje, nas, istočne pisce, od zapada. (Molim vas da učite moju opreznost, kažem gross o m o d o, počinje.) Uprkos svemu, zapad i dalje gaji svoju viziju čoveka — individue i apsolutnih vrednosti. U nas jedna nova formula počinje da se pojavljuje, i to na opipljiv način: čovek više čovek, čovek momčen sa čovekom — formula koju treba sa pažnjom primeniti na ideju bilo kakvog kolektivizma. Jevrejski filozof Martin Buber je ovo veoma lepo definisao, rekavši da je individualistička filozofija, još danas na snazi, preživljena i da će najteže razočaranje koje će ljudstvo u bliskoj budućnosti doživeti biti propast ove kolektivne filozofije, koja, smatrajući individuu funkcijom mase, podčinjava je mnoštvu apstraktne koncepcije, kao što su klasa, država, nacija, rasa; na lešu ovih dveju vizija moćiće da se rodi treća vizija čoveka: čovek u odnosima sa drugim čovekom, konkretna — ja u odnosu sa tobom, sa njim...

Čovek kroz čoveka. Čovek u odnosu na čoveka. Čovek stvoren od čoveka. Čovek uvećan čovekom. Da li sam u zabludi ako u ovome vidim jednu novu stvarnost, tajnu stvarnost?

Jedino što zahtevam od čoveka jeste da ne dopusti da ga sopstveno znanje zaglupi, da ga njegova vizija sveta ne liši prirodne mudrosti, da mu sopstvena doktrina ne oduze ništa od njegovih ljudskih kvaliteta, da ga njegov sistem ne učini konačno kruštim i mehaniziranim bićem, a njegova filozofija tupim. Naravno, živim u svetu koji se stalno ključa sistemima, idejama, doktrinama, ali simptomi loše probave svakim danom postaju sve jasniji i vidljiviji, a bolesniku se već štuka.

Zatvorio sam se u sebe, rešen da živim jedino svoj sopstveni život — pa ma kakav on bio; rešio sam da sve vidim sopstvenim očima, smatrajući da će budem li kategorički svoj, uspeti da se uključim u tok. Ipak, uskoro mi se učini da me takva vrsta krajnje individualnosti neće, sama po sebi, moći učiniti ni stvarnijim ni većim stvaraocem: ne, ovaj individualizam nije ništa oslobođao, pogotovo ne jezik. Šta je, u stvari, bilo to „ja“ na kojoj sam htio da se oslonim? Nije li ono bilo uobličeno prošlošću isto kao i sadašnjošću? Takav kakav sam bio, nisam li bio jednostavna posledica poljskog razvoja? Ništa od onoga što sam radio, govorio, mislio, pisao, ne, ništa nije moglo da me zadovolji. I vi takođe poznajete to osećanje da ne prestanate govorite ono što nećete da kažete... i dogodilo vam se da osetite da vam vaše nezrelosti — u odnosu na ključna pitanja egzistencije i kulture — svaki oblik zabranjuje i

onemogućava. Nisam uspevao da pronađem oblik u kome bih izrazio svoju realnost. Znači, nemam nikakve nade da tu realnost odredim, da nadem svoje mesto? Šta mi je preostalo u takvim uslovima? Šta sam mogao drugo da uradim? Da se pravim — poput malih drugova — da sam pisac, i, eto, o tome je reč u Ferdydurke-u.

Poštovala je samo jedna poteškoća, ali ne premostiva: iz prazne vase ni sam Solomon ne bi ništa mogao da izlije. Biti svoj, postati svoj? Naravno, ali ako ste vi nezrelost?

Jedna misao, ipak, samo jedna, osvetljavala me je i u nju nikad nisam posumnjao: postojim, eto jedne apsolutne činjenice — i samim tim stičem govorljivost jedne stvarne i opipljive činjenice. Samom činjenicom da jesam, da postojim, imam pravo glasa, tojest, ja sam glas na koji treba računati.

Tek onda sam drugaćijim okom video taj nedostatak Poljaka, trud da se izraze u književnosti... Naš osnovni oblik se upravo i sastoji u tome što mu je nedostajao oblik koji bi nam odgovarao, koji bi nas ubedio. Ono što nas je odredivalo bio je upravo taj naš nedostatak. Greška poljskih pisaca? Upisali su se da budu ono što ne mogu biti: ljudi propisno formirani, a bili su tek u početku formiranja.

Stoga sam — što je zaista paradoksalna posledica — shvatio da je jedina prilika za mene, Poljaka, da u kulturi postanem sasvim vredan fenomen bila da ne sakrivam svoju nezrelost, već da je priznam i da se samim tim priznam otrogjem od nje...

Trebalo je, dakle, ni više ni manje, preokrenuti problem: od čoveka (ili nacije) već snabdeveng, već obdarenog određenim oblikom — preći na čoveka (naciju) upravo u toku stvaranja jednog oblika.

Umetnik ne mora da umije niti da uobičjava silogizme; on mora da ozivi jednu viziju sveta, a zato se neće pozvati na razum svoje publike, već na svoju intuiciju. Umetnik opisuje svet onako kako ga oseća i vidi, a zatim čeka da njegov čitalac, pošto ga je osetio na isti način, dode i kaže: „Da, da, to je to, to je baš to, stvarnost, i to mno-go realnija od svega što sam tim imenom označio“ — iako ni jedan ni drugi, ni pisac ni čitalac, ne mogu da pokazuju da se upravo umetničko delo čini realnim. Meni je, dakle, bilo potrebno da sa te strane dune povetarač autentičnog života. I ja sam gurao, jurišao naslepo u tom pravcu — zapravo, svaki korak koji sam pravio u tom smislu jačao je moj glagol, moja je umetnost postojala autentičnija. Ostalo? Nije me se ticalo. Ostalo — pre ili posle — doći će samo po sebi.

Zaista ne znam kako bi egzistencijalizam u mojim rukama mogao da postane drugo osim igračke, ostavivši mi svu slobodu da se igram — da budem ozbiljan, da umrem, da budem u agoniji. Ako hoću ovde da pribeležim svoja razmišljanja, ne činim to iz poštovanja prema svojim sudovima (sudovima dilektanta), već iz poštovanja prema sopstvenom životu...

Napisao sam Ferdydurke 1936—1937, kada se još nije govorilo o toj filozofiji. Uprkos tome, Ferdydurke je egzistencijalan do srži. Da, u toj knjizi odzvanjuju, i to fortissimo, gotovo sve velike teme egzistencijalizma: postojanje, stvaranje sebe samoga, sloboda, strepnja,apsurd, ništavilo... Ipak sa jednom razlikom: poređ „sfere“ čovekovog života, toliko tipičnih za egzistencijalističku doktrinu — banalnog i autentičnog Hajdege-rovog života, estetičkog, etičkog i religioznog Kjerkegorovog života, Jaspersovih „sfera“, nalazimo još jednu, dodatu „sfetu“, sfetu nezrelosti. Ta „sfeta“ ili, radnje, ta nova „kategorija“ je doprinos moje egzistencije egzistencijalizmu. Govorimo otvoreno: to je upravo ono što me najviše udaljava od klasičnog egzistencijalizma. Za Kjerkegora, za Sartra, što je svest dublja, egzistencija je autentičnija; intenzivnošću svesti oni mere autentičnost doživljjenog iskustva. Ali, da li se naš ljudski kvalitet zasniva na svesti? Neće li pre biti da je naša svest — krajnje prisilna svest — rođena iz napora između ljudi i drugog uzajamnog usavršavanja, uticajem jednog filozofa na drugoga — da, da se ona

**dne  
vnik  
1953  
1956**

formira m ēđ u nama, a da je mi formiramo? U svojoj suštini, nije li čovek detinjast i ispod sopstvene svesti? Svesti koju, uostalom, oseća kao stranu, nametnutu, neosnovnu? Ako je tako, moglo bi se dogoditi da taj infantilizam u obliku larve, ta tajna degradacija, pre ili posle, lako podrije sve naše sisteme. Ali, zašto se dalje zadržavati na *Ferdydurke-u*, knjizi koja pre otkriva cirkus nego filozofiju? Činjenica je da sam, još pre početka rata, ja bio onaj mačak koji je išao sopstvenim putem egzistencijalizma. A zašto mi kasnije, kada sam prodro u teoriju egzistencijalizma, ona nije mnogo poslužila? I zašto danas, kada me moja, iz godine u godinu sve mučnija egzistencija tera na ozbiljnost, zašto mi ozbiljnost tih mislilaca više ničemu ne služi?... Možda će se različite teze pristalica egzistencijalizma na koncu otkriti kao obična naklapanja starih profesora, ali Čovek, egzistencijalistika kakvog su oni videli, ostaje ponosan plen svesti... Koliko sam intuicija — intuicija toliko prisutnih, toliko opipljivih u vazduhu koji dišem da su se uvlače u mene svaki dan! — našao u toj doktrini, postrojenih u tom sistemu, organizovanih u jednom beznadno dotrajalom i jedva životom, pa ipak lepo ujednačenom! Jer egzistencijalizam, ma kakav on bio, uvek se zasniva na našoj osnovnoj strepnji. On oslobođa u nama naš metafizički diernier cri: on određuje našu poslednju poluistinu i onu koja se na nas odnosi, i to u tolikoj meri da egzistencijalista, taj koji je pozvan da zameni sve ostale zastarele „modele”, on je taj koji određuje našu žed da prodremo u kosmos i koji se nasilno nameće našoj maštvi. Prema tome, egzistencijalizam se učvršćuje kao preteča i divna snaga, snaga iz roda velikih dela autodefinicije koji iz jedne u drugu epohu ubličavaju lice ljudsko. Količko će nas nadživeti taj model „dernier cri”? Jer naš tempo se ubrzava, naše formule se bez prestanka sve više ublažuju, isparavaju...

Pričali smo snove. Ništa se u umetnosti, čak ni najjužvišenje tajne koje nam nudi muzika, ne može uporediti sa snom. Umetničko savršenstvo sna! Kakve nam pouke daje taj noćni majstor, nama umetnicima, dnevnim tvorcima snova! U snu je sve veliko u jednom koliko zastrašujućem toliko zagonetnom smislu — ništa u njemu nije nevažno, sve nas dira, dublje i prisnije od najtoplijih strasti dana. Odatle pouka da umetnik ne treba da se ograniči na dan: on treba da traži njege simbole i mitove. Štaviše, on mora da uđe u noćni život ljudstva? San uništava realnost proživljenog dana, on iz njega izvlači čudne delice i ponovo ih slaje prema proizvoljnem i nepodesnom modelu — da, upravo taj besmisao za nas je najdublji smisao i mi bismo hteli da znamo u ime čega nam se tako uništava naš normalni smisao; fiksirajući apsurd kao nepoznati hijeroglif, pokušavamo da otkrijemo razlog njegovog postojanja, jer znamo da je tu, da postoji... Tako i umetnost, koja može i mora da uništi stvarnost, da je razloži na osnovne elemente da bi od njih napravila nove i odlatale svetove — i tu proizvoljnu masku koja je zakon: dotači ravnotežu smisla, to je smisao! Uništivši naš spoljni smisao, ludost nam omogućava da prodremo u unutarnji smisao, naš sopstveni. San nam otkriva osnovnu glupost izvesnih mudrih misli klasičara koji zatevaju od umetnosti da „bude jasna“. Da bude jasna? Ali jasnoća sna je jasnoća noći, ne dana: to je jasnoća električne svetiljke koja iz senke izvlači samo jedan predmet, ostavljajući drugo u najdubljem mraku. Ta jasnoća mora — izvan rubova sopstvenog svetla — biti mračna, kao velom prekriveno lice proročice Pitije, ona mora da bude samo malo izražena — mora da umre na usmanu, da svetluca tisućama plamena, tisućama smislova većim od smisla. Prebacujete mi da nemam klasičnu jasnoću, grčku jasnoću? Ako vam se ona čini jasnom, to je samo zbog toga što ste slepi! Podite usred dana da pregledate izbliza najakademskiju mermernu Milosku Veneru — videćete najtamniju noć.

Prevod s francuskog  
MARISTELA VELIČKOVIĆ

## slavko bogdanović dada



### KROZ PROZOR: PREDEO

Iz drveća kaplje, žubori staklasti mlaz; klokoće u mojim tragovima.

Neko svira na klaviru: svaki je ton malena azurna loptica u krošnjama.

Promiće raznobojno drveće, zaneseno gorom nevodljivih ptica.

Skoro je sunčano u zelenom predelu pokretnih stalagmita.

Hladna mi tečnost doseže do grla, — noge nestaju u travi koja me nadrasta. [Januar 70.]

### PEĆINA S METALOFONOM

Ornament se odvaja od tavanice i nečujno pada.

Zaludan beše trud naših predhodnika.

„I mi smo nečiji predhodnici!“ — šapnu mi glas iza ugla i nestade.

Kameni anđeo što stoji mi nad glavom, peva iskoniske psalme.

Kosti glave mi se razmiču i koža, zategnuta, boli pucajući:

„Eno drveće lefi k planinama! Eno srušenih gradova! Eno razbijenih glava!

Opet će rat!“ — kaže mi žena.

Kroz prozor se zapaža talasanje predela u daljinji. [Oktobar 69.]

### SLIKE NOĆI

Za Miču Milića

Pokvasim prst u nevelikoj lokvi noći i šaram na zidu. Ostaju konture belog ornamenta.

Potom sve pada u zaborav.

U procepu između sna i jutra, ne pravite buke gvozdenim cipelama.

### 1.

Prjava šaka mraka uvija svoje prste u meku prozirnost mog lelujavog tela i diže ga nad obzorje plavih kedrova.

Odnekud me prožima ludi pećinski smeđ. Pogoden, padam na sive tepihe borovih iglica.

Ponekad, okupam tajanstvenom vodom. Spavam.

Svež noćni vazduh zapljuškuje mi lice, a topla zver proždire vlažna stopala.

Njiše se trula, zelenasta kosa, izrasla iz blede nabujale kože. Znam: na dnu reke, pesak se po meni taloži.

### 2.

Iza linije horizonta, sukne užaren jezik lomače, noseći miris dima u ozvezdano nebo.

Omorina pritiska zemlju; pod njom se tlo lagano uvija.

Najpre potonu teži predmeti.

Razaznaju se daleke, ničim objašnjive eksplozije, što unose strah u zgrčena tela prisutnih.

Iza linije horizonta spaljuju: naizmjenično su poredani živi u mravlji.

### 3.

Šuma spržena mrazom, trzajući svojim slomljenim granama, pokazuje jug. Smeje se, izazivajući snežne lavine u pustim planinama.

Kroz tuhanj se leno vuče spasenosni zvon daleke, skrivene bogomolje. Ali do nje se ne može...

Umoran čovek, zaboravljen ovde, prekrstiv noge, bezbrižan, pažljivo pretura po svojoj utrobi.

Ni senke.

### 4.

Svetlost meseca ravnometerno pada na svako zrno u ovoj pustinji.

Uzemam je šakama i skrijem u džepove. — ona isčeče i opet je tu, čineći slazu neprohodnom.

Skriva se, beži, ali je nema u mojoj tamnoj senci. Tamo je rupa. Utočište za moje poznanike.

Na vetr ugori i rastopljen se cedi pesak, obrazujući pri dnu dine beznačajnu baricu krvi.

„O, da nikad ne ispari svetlucava tečnost!“ [Januar 70.]